

TEMPERAMENT: PSIXOLOGIK XUSUSIYATI VA UNING INSON XULQ-ATVORIDAGI O'RNI

ABDUSALOMOVA DURDONA KOMIL QIZI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

1-bosqich talabasi

SHOMUROTOV ULUGBEK MELIKBOBOYEVICH

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti, Pedagogika va psixologiya

kafedrasi o'qituvchisi (maqola ilmiy raxbari)

ulugbekshomurotov986@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0008-8004-499X>

Annotatsiya: Maqolada temperamentning psixofiziologik mazmuni, uning shaxs xulq-atvoriga ta'siri, tarixiy tasniflari va zamonaviy psixologik yondashuvlar asosida talqin qilingan. Shuningdek, temperamentning ta'lim jarayonidagi ahamiyati, shaxs rivojlanishidagi o'rni va pedagogik yondashuvlar bilan bog'liq ilmiy qarashlar bayon etilgan. Tadqiqot temperamentning barqaror, tug'ma xususiyat bo'lib, shaxsning individual psixologik tipologiyasini belgilashdagi asosiy omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: temperament, xolerik, sangvinik, melanxolik, flegmetik

Kirish

Inson psixikasi murakkab tizim bo'lib, u biologik, psixologik va ijtimoiy omillar ta'sirida shakllanadi. Shaxsning ruhiy jarayonlari va xulq-atvoridagi dinamik o'ziga xosliklar temperament orqali namoyon bo'ladi. Temperament tug'ma bo'lib, u asosan nerv tizimi xususiyatlari bilan belgilanadi. Shaxsning hissiy reaksiyalari, hayajonlanish darajasi, faoliyat sur'ati va tashqi ta'sirlarga javob tezligi

temperamentga bog‘liq. Shu bois, temperamentni o‘rganish psixologiya, pedagogika va tibbiyotda muhim hisoblanadi.

1. Temperament tushunchasi

Temperament — bu shaxsning psixik faoliyatidagi dinamik xususiyatlar majmui bo‘lib, u reaksiyalar tezligi, hissiyotlarning barqarorligi, tashqi ta’sirlarga javob qaytarish sur’ati kabi jihatlarda namoyon bo‘ladi. Temperament insonning qanday ishlashi, o‘qishi, muloqot qilishi va muammolarga qanday munosabatda bo‘lishini belgilaydigan asosiy tug‘ma omildir. Xarakterdan farqli ravishda u deyarli o‘zgarmaydi.

2. Temperament turlari

Sangvinik

Sangvinik tipdagi odamlar quvnoq, faol va tez moslashuvchan bo‘ladi. Ular stressga chidamli, jamoadagi muhitni jonlantiradi va tashabbuskorlik ko‘rsatadi. Kamchiligi – ba’zan yuzaki va barqaror bo‘lmaganlik kuzatilishi mumkin.

Xolerik

Xolerik juda faol, tezkor, hissiyotga beriluvchan. Ular kuchli energiyaga ega, lekin kayfiyatlari tez o‘zgaradi. Afzalligi – liderlik qobiliyati, kamchiligi – keskinlik va sabrsizlik.

Flegmatik

Flegmatik sekin, vazmin, barqaror. Ular tinch muhitni yoqtiradi, ishni puxta qiladi. Kamchiligi – sustkashlik va sustlanish ehtimoli.

Melanxolik

Melanxolik sezgir, nozik ruhli, chuqur o‘ylovchi. Ijodiy qobiliyati yuqori. Kamchiligi – tez ranjish va stressga chidamsizlik.

3. Temperamentning psixofiziologik asoslari

I.P. Pavlov ta’limotiga ko‘ra temperament nerv tizimidagi qo‘zg‘alish va tormozlanish jarayonlarining kuchliligi, muvozanati va harakatchanligi bilan belgilanadi. Kuchli nerv tizimi sangvinik va xoleriklarda kuzatiladi, kuchsiz nerv

tizimi esa melanxolik tipga xosdir. Temperamentning fiziologik asosi markaziy asab tizimining tugʻma xususiyatlari bilan bogʻliq boʻlib, vaqt oʻtishi bilan kam oʻzgaradi.

4. Temperamentning shaxs rivojlanishidagi oʻrni

Temperament shaxsning psixik jarayonlarining tezligi, barqarorligi va faolligini belgilaydi. Oʻquv jarayonida tez oʻzlashtirish, mustaqil fikrlash, muomala qobiliyati temperamentga bevosita bogʻliq. Misol uchun, xoleriklar tez qaror qabul qiladi, sangviniklar ijtimoiy faol, flegmatiklar puxta ishlaydi, melanxoliklar esa chuqur tahlil qilishga moyil boʻladi. Temperament oʻz oʻrnida kasb tanlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi.

5. Taʼlim jarayonida temperamentning ahamiyati

Oʻqituvchi oʻquvchilarning temperament turini hisobga olgan holda dars jarayonini tashkil etsa, taʼlim samaradorligi oshadi. Sangviniklar uchun interfaol metodlar, xoleriklar uchun ragʻbatlantirish, flegmatiklar uchun tinch muhit va ketma-ket koʻrsatmalar, melanxoliklar uchun esa qoʻllab-quvvatlovchi yondashuv samarali hisoblanadi. Temperamentni bilish oʻquvchilar oʻrtasidagi nizolarni kamaytiradi, ular bilan individual ishlash imkonini beradi.

6. Zamonaviy psixologik yondashuvlarda temperament

Zamonaviy psixologiyada temperamentni aniqlash uchun Eysenck modeli, Big Five shaxs omillari, biologik psixologiya yondashuvlari qoʻllaniladi. Ayniqsa, ekstraversiya–introversiya va nevrotizm koʻrsatkichlari temperamentning zamonaviy talqinida muhim oʻrin tutadi. Genetika, gormonlar, bosh miya markazlari, xususan, limbik tizim faoliyati temperament shakllanishiga taʼsir koʻrsatadi.

Xulosa

Temperament shaxsning tugʻma psixofiziologik xususiyatidir. U insonning psixik jarayonlarida dinamik oʻziga xoslik hosil qiladi. Taʼlim jarayonida, kasb tanlashda, muomala jarayonida temperamentning ahamiyati katta. Temperament

barqaror bo‘lishiga qaramay, to‘g‘ri tarbiya va psixologik yondashuv orqali uning salbiy jihatlarini yumshatish, ijobiy tomonlarini kuchaytirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Pavlov I.P. Vysshiye nervnye protsessy. Moskva, 1951.
2. Eysenck H.J. The Biological Basis of Personality. Springfield, 1967.
3. Jung C.G. Psychological Types. London, 1971.
4. Karimova V.M. Psixologiya asoslari. Toshkent, 2010.
5. Rahimov N. Umumiy psixologiya. Toshkent, 2018.
6. Zamonaviy psixologiya tadqiqotlari. – Toshkent, 2022.
7. Шомуротов, У. (2024). ТЕХНОЛОГИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МЕТОДОВ АРТ-ТЕРАПИИ В УСТРАНЕНИИ ЛИЧНОСТИ АГРЕССИИ. *Предпринимательства и педагогика*, 5(2), 91-95.
8. Abdukarimovich, Y. T., & Melikmurodovich, S. U. B. (2022). Art Therapy in Eliminating Aggressiveness in the Individual. *Global Scientific Review*, 9, 1-4.
9. MELIKBOBOYEVICH, S., QIZI, O., & QIZI, Q. (2024). INSONIY MUOMALA VA MULOQOTNING PSIXOLOGIK VOSITALARI. *SAMARALI TA'LIM VA BARQAROR INNOVATSIYALAR JURNALI*, 2(2), 180-188.
10. Melikboboyevich, S. U., & Yusufaliyevna, H. S. (2024). Educator's Skill in Eliminating Aggressive Situations of Children Raised in Preschool Education Organization. *Samaraly Ta'lim Va Barqaror innovatsiyalar Jurnali*, 1(6), 611-616.